

Д-р Марко Китевски

СТАЛЕ ПОПОВ И ФОЛКЛОРОТ

Кога станува збор за творештвото на Стале Попов неминовно се наметнува прашањето за неговата врска со фолклорот. Притоа веднаш да споменеме дека фолклорот го подразбираме во поширока смисла. Зашто ова дело целосно ииспирирано од народниот живот на мариовскиот човек во себе содржи и многу фолклорни елементи како народни песни и приказни, така и кратки фолклорни жанрови, но и обичаи, верувања итн. Читајќи ги и препрочитувајќи ги делата на Стале Попов ексцерпиравме пообеман фолклорен и етнографски материјал¹, околу 320 пословици и поговорки, шеесетина благослови, околу 130 клетви, триесетина пцости, над триста прекари, поголем број песни, прозни народни умотворби, приказни и преданија, исто така поголем број обичаи, верувања, магии и тн. Впрочем присуството на фолклорот во делата на Стале Попов го истакнуваат сите истражувачи на творештвото на овој наш писател. Уште на времето Димитар Митрев пишувајќи за романот „Крпен живот“ забележа: „Многу страници носат во себе богати етнографски и фолклорни обележја што се добиваат од разновидни детални описи на материјалниот народен живот, на народните традиции и обичаи, а кое ќе рече - и на народната душевност. Посебно за етнографските и фолклорните податоци со кои обилуваат и двата дела на романот, со сигурност може да се рече дека се покажани со таква студиозност и во таков шаролик вид, што на авторот можат да му завидат и најдобри стручњаци - етнографи и фолклористи. Поточно: ни во една етнографска студија кај нас не е даден таков обилен материјал и толку живо одухотворен. Дури може да се забележи дека романот прави силен впечаток и со податоци што спаѓаат во областа на најспецифичната етно-психологија“². Ние можеме да додадеме дека она што е речено за романот „Крпен живот“ помалку или повеќе може да се однесува на сите дела на Стале Попов.

Два тома од собраните дела на Стале Попов носат наслов „Раскази“³. Вкупно содржат 74 раскази од кои 48 се поврзани со името на мариовскиот

¹ Марко Китевски, *Стале Попов (живој и дело)*, Скопје 1988 г.

² Димитар Митрев, Избор 2, *Огледи и критики*, Скопје 1970, 243.

³ Стале Попов, *Раскази I и II том Собрани дела*, том 11 и 12, Скопје 1966.

итрец и шегација Итар Пејо⁴. Другите раскажуваат за ловечки и други случки од животот на мариовскиот човек. Народни умотворби со ваква содржина можат да се сретнат и во зборниците со народни приказни. Со споредба меѓу расказите на Стале Попов и народните приказни лесно може да се види дека Стале Попов не ги земал директно од усната раскажувачка традиција, туку врз таа традиција создавал свои творби. Тоа пак од друга страна значи дека Стале Попов ги бележел народните умотворби не онака како што ги слушал од народните раскажувачи туку се надоврзувал на нив, користејќи елементи од нивната раскажувачка постапка.

На пр. ако ги споредиме анегдотите за Итар Пејо кај Радовановиќ⁵, Цепенков⁶, Шапкарев⁷ со расказите на иста тема кај Стале Попов ќе видиме дека кај Сталета тие се со поразвиено дејствие, со пожив дијалог, со заострена иронија што некаде оди дури до сарказам. Поради општата популарност на Итар Пејо Стале Попов со неговиот лик поврзал бројни анегдоти што претходно биле поврзани со други личности. Од поднасловите на некои раскази: „моја записка“, „по случка“, „по народен мотив“, можат да се видат не само тематските извори на овие творби туку и авторовиот однос кон нив. Тоа се случки што авторот ги слушал во средината во која живеел, а што биле пошироко распространети како народни кажувања.

Стале Попов во своите дела користи прозни народни умотворби и на еден подруг начин. Во тој контекст овие творби имаат нови функционални значења. Тие потсилуваат одредени дејствија, објаснуваат, комплетираат, илустрираат, осветлуваат одредени личности или настани. На пр. преданието за селото Витолишта кое е поместено на самиот почеток од романот „Крпен живот“ има цел да го воведо читателот во дејствието што следува. Овде преданието иако е една заокружена целина не е цел само за себе туку се вклопува во романот и без него навистина би се почувствувала

⁴ Марко Китевски, Ликот на Итар Пејо во народните приказни и во расказите на Стале Попов, *Стале Попов - живото и дело*, Скопје 1996, 33.

⁵ Маријовци у песни причы и шалы (Неколько прегршты из ризнице духовног блага јужносрбијанаца), скупио д-р Војислав Радовановић, Скопје 1932 г.

⁶ Марко Цепенков, Македонски народни умотворби во десет книги, книга шеста, Народни приказни, редактирал Кирил Пенушлиски, соработник Фанија Попова, Скопје 1972.

⁷ Сборникъ отъ български народни умотворения, отдел I, Книга VIII, Български приказки и верования, събрал и издава К. А. Шапкарев, София 1892.

една празнина. Или пак повеќето приказни за поповите што авторот ги користи на повеќе места за да ги стави во одредени нови односи и релации.

Во делото на Стале Попов среќаваме и поголем број народни песни. Песни за Толе Паша, но и негови омилените песни, потоа песна за бегството на затворениците на Кољо Каранџулов, Калеш Анѓа, песни за одредени личности од Мариово за кои се раскажува во делата на Стале Попов, песни со хумористична содржина, свадбени песни, тажачки итн. Така одредени настани што имале поширок одглас среде народните маси биле инспирација и за авторот на ова дело и за анонимниот пејач. Како што е случај со комитските песни така и љубовните, свадбените, хумористичните и другите, најчесто дообјаснуваат одредени личности, ја разгрнуваат нивната психа и ги сликаат во најприродната светлина. Кога станува збор за начинот на кој писателот ги користи овие народни умотворби да кажеме и тоа дека некои песни овде ги среќаваме целосно, од други се предадени само делови, додека најголемиот број ги знаеме само по насловот. Во некои случаи не е даден првиот стих по кој обично се одредува насловот на песната, туку се дадени неколку стихови, некогаш дури и од средината на песната што прават една мисловна целина и што најповеќе соодветствуваат на дадениот момент. Тоа е јасен показ дека нивната присутност во делата на Стале Попов не е случајна и бесцелна туку дека доаѓа од конкретните потреби, зашто без тие песни во контекстот би се почувствувала една празнина, една недореченост.

Во делата на Стале Попов често се среќаваат кратките фолклорни жанрови: пословиците и поговорките, благословите, клетвите, здравиците, заклетвите, пцостите итн. Кон пословиците и поговорките Стале Попов покажува посебен афинитет. Веќе спомнавме дека од неговите дела ексцерпирани над триста пословици, а ако се има предвид дека некои од нив се и по неколкупати искористени во делата јасно е дека не се работи за мала бројка. Овие кратки фолклорни жанри се така умешно искористени во неговите дела што со својата афористичност го засилуваат дејствието на краток, концизен начин изразуваат некоја народна мудрост, некоја народна филозофија. Така пословиците и поговорките во ова дело се наоѓаат на она место каде што нивното присуство е најпогодно, некаде дури и неопходно,

тие дообјаснуваат или заокружуваат одредени целини. Најразличен е начинот на кој Стале Попов ги користи овие кратки фолклорни жанрови. На неколку места откако ќе ја забележи пословицата или поговорот ќе додаде: „вели народната поговорка“ или „вели народната пословица“, а некаде наместо народната ќе рече нашата, со што јасно кажува дека овие народни умотворби се земени директно од народниот живот, односно од народниот говор.

Од другите кратки фолклорни жанрови во делото на Стале Попов внимание заслужуваат и клетвите и заклетвите, благословите и здравиците. Тие се засновани врз верувањето дека со одредени волшебни формули може да се влијае врз човековата судбина. Овие клиширани фрази по својата форма се блиски до пословиците и поговорките, а по суштината се доближуваат едните до црната магија, а другите до баењата. Кога станува збор за благословите, тие се среќаваат најчесто со обичаите, како што се свадбените, потоа обичаите при работа и сл. Клетвите пак се искажани по најразлични поводи, најчесто во настап на лутина, кога јазикот оди пред разумот.

Во делата на Стале Попов среќаваме и поголем број пцости, бидејќи и пцуењето е составен дел од човековиот живот. Во овие дела пцостите се искористени на најразличен начин. Убаво вклопени во текстот тие верно ги сликаат настаните и ја доловуваат атмосферата. Иако во делото ги има многу тие се дадени со таква умешност што на авторот не може да му се забележи за вулгаризирање.

Во делата на Стале Попов среќаваме и доста прекари. Според обемот на застапеност прекарите во делата на Стале Попов претставуваат вистинско богатство. Освен нив овде среќаваме и други зборови земени од народниот говор што претставуваат збогатување на лексиката на нашиот јазик.

Во делата на Стале Попов среќаваме и многу обичаи кои според обемот на застапеност, но и според разновидноста претставуваат вистинско богатство. Остава впечаток фактот што обичаите во делата на Стале Попов се дадени со таква прецизност како да се работи за научна студија. Овде среќаваме богати свадбени обичаи и кога тие би се систематизирале според делата „Крпен живот“, „Толе Паша“, „Калеш Анг“, „Дилбер Стана“, „Доктор Орешковски“ и некои други дела би можело да се реконструира

целата свадбена церемонија. Потоа среќаваме обичаи поврзани со раѓањето со умирањето, обичаи при работа: ткаење, стрижење на овци, на кози и др. Со богати обичаи е проследена третата вечер од раѓањето на детето кога според народното верување доаѓаат наречниците и му ја одредуваат судбината, како и сповојницата што се прави на вториот ден од раѓањето. Зад точноста и прецизноста на овие описи откриваме автор кој извонредно добро ги познава обичаите и со голема умешност ги користи. Тие не само што во голема мерка дообјаснуваат многу состојби туку ја доловуваат и атмосферата типична за овој регион и на делото му даваат национален колорит.

Во делата на Стале Попов забележливо место заземаат и народните верувања. Нивната обемност соодветствува на нивната застапеност во народниот живот што е содржина на ова дело. Верувањата овде се неразделно поврзани со обичаите, маѓиите, соништата, кратките фолклорни жанрови и другите форми на народниот живот. Овде среќаваме верувања од сите области на животот, верувањето во задгробниот живот, верувањето во постоење на рајот и пеколот, во светци со различна моќ, во самовили и вампири, во добри и лоши денови и часови итн.

За остварување на своите замисли личностите од делата на Стале Попов ја користат и маѓијата, и тоа како таа заснована врз принципот на допир или пренос, така и хомеопатската или имитативна магија заснована врз принципот на сличност. Стале Попов дал и неколку описи на соништа на јунаците од неговото дело, заедно со нивните толкувања. Тоа пак произлегува од верувањето во реалната основа на соништата, во верувањето дека тие нешто претскажуваат.

Стале Попов во своето дело го внесе Мариово и мариовскиот човек од минатото и од своето време. Пишуваше за својот роден крај и за своите луѓе и успеа да ги опише со сета нивна специфичност. Стале Попов во голема мера и самиот се внесе во тоа дело. Ја внесе сета љубов кон својот народ, доброто познавање на неговиот живот и на неговата психологија, познавањето на неговото минато, народните визии за иднината, внесе дел од својата биографија, свои сфаќања за многу работи од животот. Делото на Стале Попов содржи огромен фолклорен материјал што во тој поглед

претставува вистинско богатство. Во ова дело среќаваме и бројни податоци од народниот живот што имаат вредност на документи. затоа ова дело личи на лексикон на народниот живот, на народната мудрост, слика на народната психологија, толкувач на народните слободарски стремежи и на сите народни желби, регистратор на човечките навики и на меѓучовечките односи.

Стале Попов ја претставува врската со народната раскажувачка традиција, претставува надоврзување на народните раскажувачи. Јазикот од неговите дела претставува развивање, разубавување на убавиот јазик од најубавите македонски народни приказни. Стале Попов ја претставува врската меѓу народните и модерните раскажувачи, а тоа е една силна, цврста нераскинлива врска.

Од друга страна пак, кога зборуваме за присуството на фолклорните елементи во делата на Стале Попов не смееме да пропуштиме да констатираме дека фолклорот не е така самоцелно вметнат во тоа дело туку дека претставува негова неопходност со оглед на тематските извори на делото, дека се вклопува во неговата целост, го дообјаснува, му дава национален колорит. Иако во нашата наука за Стале Попов е доста пишувано, кога станува збор за овој аспект поврзан со неговото дело, можеме да речеме и во иднина тој ќе биде проучуван и откриван како уникатен раскажувач, потоа како фолклорист, етнограф, историчар итн.

Стале Попов пишуваше главно за својот роден крај Мариово, за мариовскиот човек, за настани и личности од овој крај. Притоа се стремеше тоа да биде што поавтентично, што поблиско до психологијата на мариовскиот човек, до неговите обичаи, народни умотворби и тн. Затоа Стале Попов ги запишувал, ги проучувал обичаите, народните умотворби, историските настани од овој крај. Имал обичај почесто да се враќа во Мариово, за како што велел „на изворот“ да ја црпи народната мудрост. Притоа имал обичај да рече: „Ќе одам да се снабдам со муниција за пишување“⁸.

На крајот да кажеме дека Стале Попов ни е познат и како собирач на македонски народни умотворби. Од неговата ракописна оставнина

⁸ Бл. Кондарко, Стале Попов - човек, писател, педагог, Стале Попов во книжевната критика, приредил Миодраг Друговац, Скопје 1976, 257.

Мирољуб Стојановиќ во 1983 година во издание на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ од Скопје објави збирка македонски народни умотворби.⁹ На ова место се објавени 5 приказни, 4 епски и 55 лирски народни песни, што нашиот познат писател го претставуваат и како собирач на македонски народни умотворби.

⁹ Стале Попов, Народни умотворби, подготвил Мирољуб Стојановиќ, Скопје 1983 година